

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

دانشکده معارف، فلسفه و کلام اسلامی
پایان نامه جهت اخذ درجه دکتری
رشته مدرسی معارف اسلامی

عنوان:

بررسی مناقشات ریچارد داوکینز در باره‌ی وجود خداوند

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید محمود موسوی

استادان مشاور:

جناب آقای دکتر احمد واعظی

جناب آقای دکتر سید حسن اسلامی

دانشجو:

نفیسه سموعی

۱۳۹۱

تقدیم به:

پیشگاه منادی توحید

بنیانگذار انقلاب اخلاق و بشریت،

پیامبر اکرم (ص) و معصومان از تبار اوبه و نیره امام عصر (عج)

و به آنان که برای حفظ و احیاء این پیام

کوشیدند.

تشکر و تقدیر

هر امری بی لطف خدای مهربان و بندگان صالح اوبه سرانجام نرسد، بر خود لازم می دانم
از راهبانی های بی دریغ استاد راهبنا، جناب آقای دکتر سید محمود موسوی که با دقت وافر راهبانی رساله را بر عهده داشتند
و از اساتید مشاور جناب آقای دکتر احمد واعظی و دکتر سید حسن اسلامی تقدیر و تشکر نمایم.
از همراهی خانواده ام و همه عزیزانی که به نحوی در این مسیر یاروم بودند، پاسنگزاری می کنم و توفیق همگان را از خداوند
منان مسئلت دارم.

فهرست اجمالی

فصل مقدماتی: کلیات و مفاهیم

فصل اول: الحاد و خدا باوری

فصل دوم: تکامل زیستی

فصل سوم: معرفی و تحلیل مبانی تفکر دواکینز

فصل چهارم: نقد شکلی و محتوایی مناقشات دواکینز

نتیجه گیری

فهرست تفصیلی

فصل مقدماتی: کلیات و مفاهیم.....	۱
مقدمه.....	۲
۱. بیان مسأله.....	۳
۲. علت انتخاب موضوع، اهمیت وفائده.....	۴
۳. سابقه‌ی پژوهش.....	۴
۴. سؤال اصلی پژوهش.....	۵
۵. فرضیه‌ی پژوهش.....	۵
۶. سؤالات فرعی پژوهش.....	۶
۷. پیش فرضهای پژوهش.....	۶
۸. اهداف پژوهش.....	۷
۹. سازمان‌دهی پژوهش.....	۷
۱۰. معرفی اجمالی ریچارد داوکینز.....	۸
فصل اول: الحاد و خداباوری.....	۱۷
مقدمه.....	۱۸
۱-۱. چیستی الحاد.....	۱۸
۱-۲. الحاد از نظر اسلام.....	۱۹
۱-۳. خداباوری.....	۲۴
۱-۳-۱. تلقی‌های متفاوت از خداوند.....	۲۴
۱-۳-۲. الاهیات طبیعی.....	۲۵
۱-۳-۳. الاهیات وحیانی.....	۲۷
۱-۳-۴. ادیان ابراهیمی.....	۲۸
۱-۳-۴. پشتوانه‌های نظری برای تلقی‌های سستی از خداوند در ادیان ابراهیمی.....	۳۳

۳۵.....	۱-۳-۴-۱. برهان حرکت.....
۳۶.....	۱-۳-۴-۲. برهان نظم.....
۳۷.....	۱-۳-۴-۳. برهان امکان و وجوب.....
۳۸.....	۱-۳-۴-۴. برهان صدیقین.....
۳۹.....	۱-۳-۴-۵. برهان اخلاقی.....
۴۰.....	۱-۳-۴-۶. برهان معجزه.....
۴۱.....	۱-۳-۴-۷. برهان تجربه‌ی دینی.....
۴۳.....	۱-۴. استدلالهای ملحدین.....
۴۴.....	۱-۴-۱. برهان اخلاقی بر نفی وجود خدا.....
۴۴.....	۱-۴-۲. استدلال از طریق اختفای الهی.....
۴۴.....	۱-۴-۳. استدلال از راه طراحی ضعیف.....
۴۵.....	۱-۴-۴. استدلال از راه شر.....
۴۶.....	۱-۴-۵. استدلال از طریق پارادوکس قدرت مطلق.....
۴۶.....	۱-۴-۶. استدلال از راه نفی خلقت‌گرایی.....
۴۷.....	۱-۴-۷. استدلال از راه معرفی خدای رخنه‌پوش.....
۴۷.....	۱-۴-۸. استدلال از راه تعارض اراده‌ی آزاد آدمی با علم خدا.....
۴۸.....	۱-۴-۹. استدلال از راه تمثیل امور موهوم.....
۴۹.....	۱-۴-۱۰. استدلال گشایش بوئینگ ۷۴۷ غایی.....
۵۱.....	۱-۵. نتیجه‌گیری.....
۵۲.....	فصل دوم: تکامل زیستی.....
۵۳.....	مقدمه.....
۵۳.....	۲-۱. تکامل.....
۵۵.....	۲-۲. تکامل در جهان غیرزنده.....
۵۶.....	۲-۳. تاریخچه طرح مسأله تکامل.....
۵۸.....	۲-۴. مسلمانان و مسأله‌ی تکامل.....
۶۳.....	۲-۵. داروین.....

۶۵.....	۲-۶. داروینسیم و نئوداروینسیم نظریه‌ی ترکیبی تکامل
۶۹.....	۲-۷. فراروی داروینسیم از محدوده‌ی علم زیست‌شناسی
۷۰.....	۲-۸. پیامدهای خشونت‌بار داروینسیم
۷۲.....	۲-۹. نظریه‌ی تکاملی داوکینز
۸۱.....	۲-۱۰. نتیجه‌گیری
۸۲.....	فصل سوم: معرفی، تحلیل و آسیب‌شناسی مبانی و اصول تفکر داوکینز
۸۳.....	مقدمه
۸۴.....	۳-۱. اومانسیم
۸۸.....	۳-۲. طبیعت‌گرایی
۹۰.....	۳-۳. خردگرایی
۹۲.....	۳-۴. علم‌گرایی
۹۸.....	۳-۵. بررسی و نقد مبنای اومانسیم
۹۹.....	۳-۵-۱. الحاد محصول هم‌گرایی اومانسیم با سایر مبانی فکری داوکینز
۹۹.....	۳-۵-۲. اومانسیم، مبنایی بدون اثبات
۱۰۰.....	۳-۶. بررسی و نقد مبنای طبیعت‌گرایی
۱۰۰.....	۳-۶-۱. نسبت داوکینز و طبیعت‌گرایی فلسفی
۱۰۱.....	۳-۶-۲. نقش پیش فرض های الحادی
۱۰۲.....	۳-۶-۳. در هم آمیختگی مباحث زیست‌شناسی و فلسفی
۱۰۲.....	۳-۶-۴. عدم استلزام طبیعت‌گرایی روشی نسبت به الحاد
۱۰۳.....	۳-۶-۵. استفاده غلط از طبیعت‌گرایی روشی
۱۰۴.....	۳-۷. بررسی و نقد مبنای خردگرایی
۱۰۴.....	۳-۷-۱. لزوم توجه به جنبه‌های عقلانی دین
۱۰۵.....	۳-۷-۲. لزوم توجه به انواع خردگرایی
۱۰۵.....	۳-۸. بررسی و نقد مبنای علم‌گرایی
۱۰۵.....	۳-۸-۱. توجه به خاستگاه و شرایط زمانی ظهور علم‌گرایی
۱۰۷.....	۳-۸-۲. بی‌توجهی به حجم عظیم مجهولات بشر

- ۳-۸-۳. فهم پذیری جهان طبیعت ۱۰۷
- ۳-۸-۴. مبنای علم گرایانه اصلی بدون اثبات ۱۰۹
- ۳-۸-۵. ابهام در معیار علمی بودن مسئله ی وجود خدا ۱۰۹
- ۳-۸-۶. بی اعتنایی به محدودیت های حوزه علم تجربی ۱۱۰
- ۳-۹-۹. بررسی و نقد مبنای تکامل گرایی ۱۱۲
- ۳-۹-۱. نقد مبنای تکامل گرایی از منظر زیست شناختی و علوم مرتبط ۱۱۵
- ۳-۹-۱-۱. نقصان شواهد فسیلی ۱۱۷
- ۳-۹-۱-۲. میزان و نوع دلالت شواهد فسیلی موجود ۱۱۹
- ۳-۹-۱-۳. بی توجهی به تفکیک مقام مشاهده و نظریه پردازی ۱۲۳
- ۳-۹-۲. نقد مبنای تکامل گرایی از منظر فلسفه ی علم زیست شناسی ۱۲۵
- ۳-۹-۳. بررسی روش شناسی نظریه ی تکامل ۱۲۶
- ۳-۹-۴. بررسی مسأله ی قدرت تبیین کنندگی ۱۳۰
- ۳-۹-۴-۱. پاسخی نقضی به ادعای قدرت تبیین کنندگی نظریه ی تکامل ۱۳۱
- ۳-۹-۴-۲. موارد نقض قدرت تبیین کنندگی ۱۳۲
- ۳-۹-۴-۱-۲. اخلاق انسانی ۱۳۲
- ۳-۹-۴-۲-۲. منشأ حیات ۱۳۴
- ۳-۹-۳. نقد مبنای تکامل گرایی از منظر دینی و فلسفی ۱۳۹
- ۳-۹-۳-۱. انواع چالش های میان دین و تکامل گرایی زیستی ۱۴۰
- ۳-۹-۴. بررسی و نقد نظریه ی تکامل به عنوان قالبی برای خلقت الهی ۱۴۹
- ۳-۹-۱-۴. عدم سازگاری تکامل با لوازم پذیرش وجود خداوند ۱۵۰
- ۳-۹-۲-۴. لوازم نظریه ی تکامل و مسأله ی تعطیل ۱۵۱
- ۳-۹-۵. تفکیک میان تکامل گرایی داروینستی و تکامل گرایی به عنوان قالبی برای خلقت الاهی ۱۵۳
- ۳-۹-۶. تفکیک میان خلقت گرایی و آموزه ی خلقت ۱۵۷
- ۳-۱۰. نتیجه گیری ۱۶۰

فصل چهارم: تحلیل و نقد محتوای مناقشات الحادی داوکینز ۱۶۱

مقدمه ۱۶۲

۴- ۱. نقد روش ها ۱۶۳

۴- ۱- ۱. بحث و نظریه پردازی بدون مبناسازی ۱۶۳

۴- ۱- ۲. بی اعتبار انگاشتن تفکر فلسفی ۱۶۴

۴- ۱- ۳. عدم پای بندی داوکینز به قالب های متعارف اظهار نظرهای علمی ۱۶۶

۴- ۱- ۴. انکار خدای خودخوانده ۱۶۸

۴- ۱- ۵. استفاده از تکنیک های تأثیر گذاری بر مخاطب عام ۱۶۹

۴- ۱- ۶. استفاده از لحن تمسخر و استهزا ۱۷۰

۴- ۱- ۷. فقدان بحث های نظری منسجم ۱۷۲

۴- ۲. بررسی محتوایی اندیشه های داوکینز ۱۷۳

۴- ۲- ۱. عدم التزام به نقل های صحیح ۱۷۳

۴- ۲- ۲. زمینه ی مسیحی فهم دین ۱۷۳

۴- ۲- ۳. اخذ نتایج عام از موارد خاص ۱۷۶

۴- ۳. خدا در نظر داوکینز ۱۷۷

۴- ۴. دین از نظر داوکینز ۱۷۸

۴- ۴- ۱. تفکیک میان دین واقعی و دین انیشتینی ۱۸۰

۴- ۴- ۲. نظریه ی ممیتیک دین ۱۸۳

۴- ۴- ۳. نقد نظریه ی ممیتیک دین ۱۸۵

۴- ۴- ۴. مدل تکاملی دین ۱۸۷

۴- ۴- ۵. نقد مدل تکاملی دین ۱۸۸

۴- ۵. اخلاق در نظر داوکینز ۱۹۱

۴- ۵- ۱. چیستی اخلاق بر مبنای تکامل زیستی ۱۹۱

۴- ۵- ۲. سابقه ی مباحث مربوط به اخلاق بر مبنای تکامل زیستی ۱۹۱

۴- ۵- ۳. ضرورت بحث از موضوع اخلاق برای داوکینز ۱۹۳

۴- ۵- ۴. تفاوت مبنایی خدا باوران و تکامل گرایان در اخلاق ۱۹۴

- ۴-۵-۵. دانش های موثر بر شکل گیری نگرش اخلاقی تکامل گرایان ۱۹۴
- ۴-۵-۶. نگرش اخلاقی داوکینز ۱۹۶
- ۴-۵-۷. نقد تلقی داوکینز از اخلاق ۱۹۹
- ۴-۵-۷-۱. فقدان قدرت تبیینی نظریه تکامل برای الزامات اخلاقی. ۱۹۹
- ۴-۵-۷-۲. بی اعتباری اراده و آزادی انسان ۲۰۱
- ۴-۵-۷-۳. ناسازگاری نقد اخلاق دینی با مبنای دیگر داوکینز ۲۰۳
- ۴-۵-۷-۴. وقوع خطا در فهم نوع ارتباط دین و اخلاق ۲۰۳
- ۴-۵-۷-۵. وقوع خطا در تلقی از زایتگاست های اخلاقی ۲۰۵
- ۴-۶. داوکینز و براهین له و علیه وجود خدا ۲۰۶
- ۴-۶-۱. گزارش داوکینز از براهین اثبات کننده وجود خداوند ۲۰۷
- ۴-۶-۲. گزارش داوکینز از برهانی برضد وجود خداوند ۲۱۵
- ۴-۶-۳. تحلیل مواضع داوکینز در مورد براهین له و علیه وجود خداوند ۲۱۸
- ۴-۶-۳-۱. عدم پایبندی داوکینز به روش و اصول بحث استدلالی ... ۲۱۹
- ۴-۶-۳-۲. تلقی غلط از براهین خداشناسی ۲۱۹
- ۴-۶-۳-۳. خروج از چارچوب های بحث مبنایی ۲۱۹
- ۴-۶-۳-۴. محوریت فهم مسیحی از برهان های خداشناسی ۲۲۰
- ۴-۶-۳-۵. فقدان معیار مشخص در انتخاب و نقد براهین ۲۲۰
- ۴-۶-۴. بررسی نقد های داوکینز به براهین ایجابی باور به وجود خدا ۲۲۱
- ۴-۶-۴-۱. تحلیل مناقشات داوکینز در مسأله ی نظم ۲۲۴
- ۴-۶-۵. بررسی ادعای داوکینز در مورد ناباوری به وجود خدا ۲۳۰
- ۴-۶-۵-۱. ایده ی پیچیدگی فرو نکاستنی ۲۳۱
- ۴-۶-۵-۲. اصل آنتروپیک ۲۳۲
- ۴-۷. نتیجه گیری ۲۳۸
- ۲۳۹..... **خاتمه: جمع بندی نهایی**
- ۲۴۰..... حاصل سخن
- ۲۴۵..... پیشنهاداتی برای پژوهش

فهرست منابع ۲۴۷

الف. منابع فارسی ۲۴۷

ب. نشریات ۲۵۲

ج. منابع انگلیسی: ۲۵۳

فصل مقدماتی:

کلیات و مفاهیم

مقدمه

بررسی مناقشات داوکینز در باره ی خداوند عنوان اصلی این پژوهش است. پس از بیان توضیح در مورد اجزاء مختلف این عنوان به پاره ای از تعاریف که در این مباحث جایگاه کلیدی خواهند داشت می پردازیم.

چنان که از عنوان فوق برمی آید، این پژوهش آراء دانشمندی به نام ریچارد داوکینز را برخواهد رسید و البته از آنجا که دامنه ی آراء شخص مزبور حوزه های علمی متعددی را شامل می شود، مشخصاً آن دسته از مطالب برای بررسی برگزیده می شود که به مباحث کلامی پرداخته و موضوع الحاد را دنبال می کند.

۱. بیان مسأله

عنوان بررسی مناقشات داوکینز درباره‌ی وجود خداوند نشان می‌دهد که در این پژوهش روی کرد مناقشه آمیز دانشمندی بنام ریچارد داوکینز نسبت به مسأله‌ی وجود خداوند محور قرار گرفته است. بر اساس این روی کرد وی مدعی انکار ونفی خدا به عنوان نتیجه‌ی قطعی بررسی‌ها و مطالعات علمی است. تحلیل و نقد مبانی این نگرش بدنه‌ی اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد. داوکینز موضوع تکامل و انتخاب طبیعی که داروین با ابزار علمی اندک زمان خود آن را پایه گذاری و مطرح نموده بود، برگزید و لوازم و نتایج آن را با شیوه‌های علمی و ابزار مدرن امروز پی گرفت. نتایج مورد نظر داوکینز که به باور او از قطعیت کافی برخوردار بوده و با اعتماد و یقین کامل آن‌ها را مبنا برای برهین الحاد قرار می‌دهد، موضوع این پژوهش واقع شده است. این که به لحاظ علمی دعاوی زیست‌شناسانه‌ی دانشمندانی چون داوکینز چه وزن و اعتباری دارد، در حوزه‌ی این پژوهش نیست؛ آن چه باید این پژوهش بر آن متمرکز گردد نتیجه گیری‌های کلامی آن است.

مطالعه‌ی آثار داوکینز نشان می‌دهد که زمینه‌های کلامی (الحادی) آثار وی بسیار پررنگ تر از زمینه‌های علمی است. در زیست‌شناسی تکاملی و با نگاهی فراتر، شاخه‌های مختلف علوم طبیعی، نظریه، فرضیه و مدل‌هایی مطرح است که طرفداران یا مخالفانی در همان فضای علمی دارد و این که بطور قطع، با استفاده از این فرض‌ها، مدل‌ها و قانون‌ها، نتایجی اساساً خارج از حوزه‌ی علم و ابزارهای علمی تنظیم شود، نکته‌ای شایان تأمل است.

دقت و بررسی آراء داوکینز دامنه‌های دیگر را نیز در بر می‌گیرد. حوزه‌ی علم فقط دانشمندان و نخبگان را درگیر می‌کند و اکثریت انسان‌ها در طول عمر خود هرگز نفی یا اثبات موضوعی در باب یافته‌های علمی محض اتخاذ نکرده‌اند. اما دین دامن گستر است و نه تنها همه‌ی آدمیان را در بر می‌گیرد بلکه همه‌ی جوانب حیاتشان را شامل می‌شود. لذا انسان‌ها عامی یا

فرهیخته، دانشمند یا بی‌سواد، در باب دین ناگزیر به اتخاذ موضعند تا بر اساس آن نحوه ی زندگی خویش را شکل دهند. در نقد و بررسی آراء داوکینز این نکته را نباید از نظر دور داشت که او با تأکید بر تقریرهای خاصی از یافته‌های علمی و گره زدن آن با نتایجی که مستقیماً به دینداری مردم (یعنی ملموس‌ترین جنبه‌ی عقیده و عمل) مربوط می‌شود، مسیر جدید و شیوه‌ی نوی را در الحاد پایه گذاری می‌کند. ضرورت پرداختن به این موضوع در این سطح از پژوهش آن جا بیشتر نمایان می‌شود که بدانیم اکنون وبا فعالیت‌های این نئو داروینیست پرکار و پرشور که از همه‌ی ابزارها برای جنبش ضد دینی خود بهره می‌برد، فضای فکری جامعه‌ی ما کم و بیش تأثیر پذیرفته و آثار آن در میان اهالی آسیب‌پذیر فکر و اندیشه مشهود است. ظهور و بروز مجدد داروینیسم و الحاد مبتنی بر آن و ام‌دار چنین مروجانی است که با تکیه بر فهم عمومی از علم و استنتاج بنیان‌های نظری بی‌خدایی از آن، طیف گسترده‌ای را با خود همراه می‌سازند. این مروجان بر خلاف فلاسفه‌ی نظری ژرف اندیش که مخاطبان عام قادر به درک سخنانشان نبودند، الحاد را با زبانی ساده و همه فهم ارائه می‌دهند. جنبه‌ی پوپولیستی این نوع از مبارزه با دین همواره متخصصان را از نقد و بررسی آن‌ها بیزار ساخته حال آن که همین امر موجب کامیابی بیشتر این فعالیت‌هاست. فقدان رساله‌هایی که اختصاص به تحلیل و بررسی مبانی نظری و نتایج کلامی نظریه‌های علمی داشته باشد را می‌توان شاهی بر این مدعا دانست. نقد و بررسی آراء او را بدون عنایت به این شیوه و قالب که مدخلیتی تام در تأثیر گذاری آن آراء بر افکار انسان‌ها دارد نمی‌توان سامان داد.

۲. علت انتخاب موضوع، اهمیت و فائده

از جمله تعهدات دینی و علمی دین پژوهان، تبیین باورهای دینی و دفاع از آن‌هاست. ملاحظه می‌شود که از متداول‌ترین نوع ابزارها و شیوه‌های انکار خدا و دین، ابزار علمی و بویژه نظریات زیست‌شناسی با گرایش‌های داروینی است. ازین رو بررسی همه جانبه‌ی این مسأله با توجه به نفوذ و تأثیر آن در میان طبقات آسیب‌پذیر جامعه اهمیت خاصی می‌یابد.

۳. سابقه‌ی پژوهش

موضوعات و شاخه‌های مختلف الحاد از دیرباز موضوع بحث و نگارش کتب و مقالات بسیاری بوده است. در باب نقد داروینیسم و نگرش ملحدانه‌ی علم نیز به طور مستقل کتاب‌های فراوانی نگاشته شده که البته اختصاص به تفکر اسلامی ندارد. با این همه در حیطه‌ی آراء داوکینز

پژوهشی در خور که به زبان فارسی به تحلیل مسأله پرداخته باشد یافت نشد. علاوه بر این محدود کتبی که به زبان های دیگر در نقد آراء او تألیف گردیده از موضع و نگرش مشترکی با نگرش اسلامی بر خوردار نیست^۱.

۴. سؤال اصلی پژوهش

این که مناقشات الحادی داوکینز درباره ی وجود خدا چیست، بر چه مبنایی استوار بوده و با چه نقدهایی روبروست، سؤال اصلی این پژوهش است. اثبات یا انکار خداوند امری ما بعد الطبیعی قلمداد می شود. آن چه بین فلاسفه و متکلمین ملحد جریان دارد، روی کردی است که با استفاده از ظرفیت های متافیزیکی دلایل وجود خدا را نقد و رد می کند و یا حتی بر عدم او برهان اقامه می نماید. شیوه ی مواجهه با این روی کرد با شیوه ای که بر اساس آن بالحداد برگرفته از موضع گیری های علوم طبیعی باید مواجهه نمود قطعا متفاوت است. پس به طور خلاصه دو عرصه برای نقد و بررسی آراء داوکینز در مقابل ما گشوده است. نخست آن که بررسی کنیم مقدمات اخذ شده از حوزه ی علم و به طور خاص زیست شناسی تکاملی واجد چه میزانی از اعتبار و سلامتند و در جهان علم آیا از قطعیت کافی برخوردار هستند یا خیر؟ در این زمینه صرفا می توان به تتبع و نقل آراء صاحب نظران پرداخت و رأسا نمی توان اظهار نظر نمود. دیگر آن که به فرض سلامت و اعتبار این نظریات و فرضیات، آیا آن ها می توانند براهینی برای انکار هستی خداوند را سامان دهند؟ به تعبیر دیگر آیا به در این عرصه خلط آشکاری میان علم و متافیزیک رخ نمی دهد؟ آیا به واقع زیست شناسی تکامل گرا در تضاد با باورهای دینی به ویژه باور به هستی خداوند، لوازم و متعلقات آن است؟

۵. فرضیه ی پژوهش

به نظر می رسد باور به هستی خداوند در اثر کشف زوایای گوناگون پدیده های طبیعی و از جمله راز و رمزهای سیر تطور و تکامل جانداران، باید قوی تر گردد و نه آن که سست یا یک سره نابود شود. توجه به ویژگی و ساز و کار نتیجه گیری های تجربی در قیاس بانیجه گیری های خارج از حیطه ی تجربه ما را به حل تعارضی که در نگاه ابتدایی به نظر می رسد یاری می دهد. در بحث

^۱ - در بخشی که به معرفی داوکینز اختصاص یافته به عناوین برخی از این آثار انتقادی اشاره شده است.

ما ظاهراً فراروی از حدود و مرزهای مسلم علم، باعث صدور نتایج هستی شناسانه و نیز نتایج اعتقادی و کلامی گردیده است؛ علاوه بر آن که در این جهت گیری خطا از ابزارها و شیوه‌های مغالطه‌گرانه نیز استفاده شده و چهره‌ی علم به نقاب الحاد پوشیده شده است. با توجه به تفاوت موضع‌گیری‌ها در برابر نظریه‌ی تکامل، می‌توان به فرضیه‌ی نهایی این پژوهش در خلال کار و به صورت استکشافی نایل شد.

۶. سؤالات فرعی پژوهش

۱. آیا مناقشات داوکینز هر نوع تلقی از خداوند را شامل می‌شود یا به تلقی خاصی از خدا می‌پردازد؟
 ۲. مرکز ثقل مناقشات و محور اصلی نظرات داوکینز چیست؟
 ۳. آیا می‌توان گفت که تناقضات و تحریفات موجود در ادیان و متون مقدس آن‌ها، قرائن نفی خدا را به داوکینز داده است؟
 ۴. کدام مبنای فکری یا روش علمی، داوکینز را به سوی مناقشه در هستی خدا سوق داده است و این اصل یا روش علمی چه آسیب‌هایی دارد؟
 ۵. بررسی مناقشات داوکینز درباره‌ی وجود خدا و اساس دیانت مارا به چه نتایجی رهنمون می‌شود؟
- پی‌گیری پاسخ به این سؤالات فصول مختلف این پژوهش را شکل داده است.

۷. پیش فرض‌های پژوهش

در این پژوهش امکان و ضرورت شناخت را (در باب مسائل الاهیاتی) به بحث نمی‌گذاریم و آن را مسلم در نظر می‌گیریم. منبع وحی نیز گرچه به عنوان یکی از منابع معتبر شناخت قلمداد می‌شود لکن در این پژوهش به اقتضاء نوع مخاطب آن که منکر هستی خداست، از این منبع نیز استفاده و استناد مستقیمی نخواهیم داشت. حس و تجربه و عقل و روش‌های منطقی به عنوان ابزار استدلال و انتاج در نظر گرفته می‌شود. علاوه بر این از جمله پیش فرض‌های این پژوهش می‌توان به ارزش و جایگاه و اعتبار علم و رهیافت‌های علمی در کسب معرفت به عالم واقع و تلقی انسان به عنوان موجودی زنده و سرشار از پیچیدگی و استعدادهای بی‌نظیر نسبت به سایر موجودات اشاره نمود.

۸. اهداف پژوهش

به دلیل عدم بررسی آراء این زیست‌شناس منکر خدا از منظر تعالیم اسلام و با توجه به نفوذ کم و بیش این افکار در فضای فکری مسلمانان، آنچه به عنوان هدف علمی و کاربردی و ضرورت انجام این پژوهش می‌توان در نظر داشت، کشف مغالطات موجود در نظریه‌پردازی‌های دینی و کلامی از سوی یک دانشمند غیر متخصص و اثبات غیر قابل انکار بودن هستی خداوند، به منظور سالم‌سازی این فضای فکری است. با این وصف ثمرات این تحقیق منحصر به مسلمانان نبوده و برای تقویت مجموعه‌ی جبهه‌ی خداباوری نیز به کار خواهد آمد.

۹. سازمان‌دهی پژوهش

فصل اول این نوشتار به مقدمات بحث و بیان مفاهیم، کلیات و بیان مسأله اختصاص می‌یابد. فصل اول به تلقی سنتی از خداوند می‌پردازد، یعنی همان چیزی که عمیقاً با انکار داوکیدز مواجه شده است. در این راستا خدای ادیان و افعال و صفات او که مورد مناقشه داوکیدز است معرفی شده و مورد بحث قرار می‌گیرد.

فصل دوم به داروینیسیم از آن حیث که مبنای تفکرات الحادی داوکیدز قرار گرفته است می‌پردازد. در این فصل می‌توان نگرش‌های مخالف داروینیسیم در جنبه‌ی علمی را نیز گزارش نمود. علاوه بر آن که به تقریر مورد قبول داوکیدز در این خصوص نیز پرداخته خواهد شد.

فصل سوم به استخراج مبانی و محورهای اصلی تفکرات اوونقد آن‌ها اختصاص می‌یابد.

فصل چهارم مناقشات داوکیدز در باب وجودخداوند را گزارش می‌کند و عهده‌دار تحلیل و نقد مناقشات الحادی داوکیدز خواهد بود. این فصل و فصل پیشین به نظر می‌رسد بدنه‌ی اصلی این پژوهش باشد.

بخش پایانی با عنوان خاتمه و نتیجه‌گیری عهده دار جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالب کلیه فصول قبلی است.